

Rosl Heilbrunner

Leánykori név

Heilbrunner

Születési hely

Freiburg, Németország

Születés éve

1912

Halál helye

Barcelona, Barcelona Spanyolország

Halál éve

2002

Katolikus hitre való áttérés

1939. augusztus 18.

Gyermekkor

Az első világháború kitörése előtt két évvel, 1912. május 10-én a Fekete-erdő fővárosában, Freiburgban született Rosl Heilbrunner, egy szőke, szürke szemű lány. Rosl egy teljesen asszimilálódott német zsidó házaspár, Eduard és Lina Heilbrunner első gyermeke volt, akik élelmiszer alapanyagokat értékesítő és forgalmazó üzletet vezettek. Tíz évvel később, amikor az első világháborús pusztítás még éreztette hatását, megszületett Julius, a fiatalabb testvér.

A család otthona a Moltkestrasse 40. szám első emeletén volt, a belváros Altstadt negyedében, közel a régi zsinagógához. Rosl itt töltötte élete első éveit: boldog és virágzó gyermekkorát, amelyet csupán az első világháború kitörésével járó bizonytalanság árnyékolta be. Később Rosl mosolyogva idézte fel élete korai emlékeit: a szoros iskolai barátságokat, a hegyi kirándulásokat a Fekete-erdőben, a freiburgi sétákat, és anyai nagyszülőknél, az altdorfi Levi családnál tett rendszeres látogatásokat.

Rosl Heilbrunner az általános iskolában. 1919

Ebben a szabad és toleráns légkörben, még a katasztrófa előtt történt, hogy az ifjú Rosl Heilbrunner miután kijárta az elemi lányiskolát, majd befejezte középiskolai tanulmányait a Höhere Töchterschule-ban, beiratkozott a tekintélyes freiburgi üzleti iskolába ahol nemzetközi titkárságvezetői tanulmányokat folytatott. 1930-ban, 18 évesen befejezte tanulmányait és Norbert Wolf, a freiburgi ügyészségen dolgozó kiváló ügyvéd asszisztense lett. Ez volt Rosl életében az egyik legboldogabb időszak, amely három éven át, 1930-tól 1933-ig tartott. Teljes életet élhetett, saját, önálló életet, amelyben úgy tűnt minden álma teljesülhet. Ám ez az idilli világ összeomlott, amikor 1933. január 30.-án a Náci Párt vezére, Adolf Hitler lett Németország kancellárja.

A nácizmus térnyerése

1932 decemberében Freiburg lakossága 98752 főt számlált, ebből 1138-an voltak zsidók, a teljes lakosság mintegy 1.2 százaléka. Alig egy hónap telt el a náci párt hatalomra kerülése után, amikor a békés együttélés már múlt időbe került. A folyamat visszafordíthatatlannak bizonyult, vér és tűz lett osztályrésze a rendszer új ellenségeinek: zsidóknak, kommunistáknak, anarchistáknak, homoszexuálisoknak, liberálisoknak, és még sorolhatnánk. Március 6-án a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) magas rangú képviselői fegyverrel, erőszakkal és polgármesteri jóváhagyás nélkül kiakasztották a horogkeresztes zászlót a városháza erkélyére. A hónap végére a freiburgi SA[1] már kampányt indított a zsidó tulajdonú boltok ellen. 1933. április 1-én a város fő bevásárlóutcáján, a Kaiserstrasse-n többes tömeg vonult fel azt követelve, hogy senki se vásároljon a zsidó boltokban. Ezzel kezdetét vette a zsidók jogfosztása, és kizárása a gazdasági- és közéletből.

Rosl Heilbrunner vakáción. 1926

Rosl Heilbrunner
Felbergen síel. 1932

elvesztette az állását, és vele együtt az asszisztense, Rosl Heilbrunner is. Nehéz hónapok következtek, a freiburgi zsidók nagy részét hirtelen kizárták a város sport- és kulturális klubjaiból: a Kórus Társaságból, a Fekete Erdő Klubból, a Nagy Karnevál Társaságból, a tornacsarnokból és még sorolhatnánk. A sajtó a zsidókat egyöntetűen „nemkívánatosnak” bélyegezte, az önkényes diszkrimináció minden területen éreztette hatását. A megbélyegzett és munka nélkül maradt Rosl Heilbrunner mindezek fényében úgy döntött, hogy elhagyja Németországot és a spanyolországi León felé veszi az irányt, ahol nevelőnői állást vállalt egy jómódú családnál.

1933: Spanyolország

Rosl Heilbrunner au
pairként dolgozik. 1934

Másnap a freiburgi helyi lapok lehoztak egy tiltólistát a kerülendő üzletekről, a tulajdonosok nevével: köztük volt a Heilbrunner név is. Nyolc nappal később a náci *Der Alemanne* napilap lejárató kampányának következményeként Bender polgármestert lemondásra kényszerítették. A zsidó tulajdonú vállalkozások bojkottja egyre erősödött és drámaian megcsappant a forgalmuk. Mindezek következtében felgyorsult a közszolgálat "árjásításának"^[2] folyamata, amely mintegy előzménye volt a zsidó állampolgárok teljes kirekesztésének az 1935-ös nürnbergi faji törvények^[3] életbe lépését követően. Norbert Wolf, a freiburgi ügyészségen dolgozó ügyvéd

elvesztette az állását, és vele együtt az asszisztense, Rosl Heilbrunner is. Nehéz hónapok következtek, a freiburgi zsidók nagy részét hirtelen kizárták a város sport- és kulturális klubjaiból: a Kórus Társaságból, a Fekete Erdő Klubból, a Nagy Karnevál Társaságból, a tornacsarnokból és még sorolhatnánk. A sajtó a zsidókat egyöntetűen „nemkívánatosnak” bélyegezte, az önkényes diszkrimináció minden területen éreztette hatását. A megbélyegzett és munka nélkül maradt Rosl Heilbrunner mindezek fényében úgy döntött, hogy elhagyja Németországot és a spanyolországi León felé veszi az irányt, ahol nevelőnői állást vállalt egy jómódú családnál.

A családban fennmaradt fényképek tanúsága szerint Rosl 1933 júliusában költözött Leónba. Egy jómódú családnál helyezkedett el nevelőnőként. 1935 elején ismeretlen okokból Barcelonába költözött. A rendelkezésünkre álló fotókon elegánsan, modern, német divat szerint készült ruhákban pózol a Poble Espanyolban, a Costa Braván, Sant Polban, Tossa de Marban; és boldognak, gondtalannak látszik, mint aki bátran vág neki az új világnak. Az akkor még nyitott és lehetőségekkel teli, köztársasági

Barcelonában találkozott Rosl későbbi férjével, Kurt Sontheimerrel, egy német-zsidó férfival, aki nürnbergi volt. Kurt 1929-ben telepedett le Barcelonában és a jól ismert

Lehmann porcelángyár leányvállalatánál dolgozott.

Dory Sontheimer, Rosl Heilbrunner és Kurt Sontheimer lánya:

"Az első Sant Pol-i találkozás után Kurt és Rosl úgy döntöttek, hogy szeretnék közelebből is megismerni egymást. Hosszú sétákat tettek Barcelona utcáin; a városban, amely 1935-ben nyugtalan, komplikált, de még mindig republikánus és világi volt. Bőven volt idejük beszélgetni magukról és a helyzetről, amelybe tágabb családjuk került. Freiburgban ekkor már a szomszédok közül többen nem voltak hajlandók anyám szüleinek köszönni. Rosl öccsének, Juliusnak már tizenhárom évesen meg kellett tapasztalnia ezt a megaláztatást. Tudom, hogy anyámnak mindvégig nagyon hiányzott az öccse. Évekkel később, amikor tudomást szereztem a kapcsolatukról, döbbsentem rá milyen nagyon védelmezte anyám a kisöccsét, egyetlen testvérét."

Rosl Heilbrunner az uszodában. 1934

Miközben a reakciós spanyol sajtó szócsövei a zsidó boltok bojkottjára buzdították az embereket, Rosl és Kurt átengedték magukat a szerelem izgalmának: kirándulni jártak Collserolába, sétáltak a barcelonai tengerparton, moziba, színházba, a Palau de la Música koncertjeire jártak, kettesben vagy új barátaik társaságában.

Nagyon boldognak tűnnek a fényképeken, fiatalok és ragyogók, mintha teljesen távol lennének az őket körülvevő fenyegetéstől. Az esküvő is szóba került köztük. Ám hiába kapcsolatuk mindent elsöprő ereje, a németországi fejlemények mégiscsak aggodalommal töltötték el őket.

A spanyol polgárháború

1936. július 18-án Spanyolországban katonai puccskísérletet hajtottak végre a Második Köztársaság alkotmányos rendje ellen. A puccs ugyan sikertelen volt, ám az országban három évnyi véres polgárháború vette kezdetét.

A háború minden nehézsége dacára, valamint annak ellenére, hogy a Lehmann családi vállalkozást kollektivizálta a Antifasiszta Milíciák Központi Bizottsága [4], Kurtot és Roslt

Rosl Heilbrunner Kurt Sontheimerrel, Costa Brava, Spanyolország. 1936

elsősorban a németországi események aggasztották. 1937 végére Freiburg mintegy 200 zsidó tulajdonú üzletének nagyjából 80 százalékát eladták vagy bezárták. Erről Lina is beszámol egy 1938 augusztusában kelt levelében:

"Drága gyerekek!

[...] Nagy nehézségekkel küzdünk a mindennapokban. Az üzlet gyakorlatilag halott, kénytelenek leszünk felszámolni vagy eladni. Az idej pénzügyi mérleg és a ránk kényszerített adók miatt, csak egy jelképes összeget fogunk végül kapni érte, és ez csupán arra lesz jó, hogy igazoljuk az átutalást, amelyet fel kell majd használnunk, hogy vízumot kapjunk Juliusnak [...]. Magunknak gondolom nem fogunk tudni vízumot szerezni. Ha Julius kijut Amerikába, onnan talán tud majd segíteni valahogy. De aggódom érte, hiszen még annyira fiatal ahhoz, hogy egyedül legyen abban az országban, ahol annyi szabadság van, de nem lesz aki tanáccsal lássa el... Olvastátok az új rendeletet? Ez tényleg egy örület."

Rosl Heilbrunner esküvője.
1936

A rendelet, amelyre Lina rákérdez a levélben, valószínűleg a három nappal korábban, augusztus 17-én kelt, ún. névváltoztatási rendelet, amely szerint minden zsidónak nőnek a neve mellé fel kellett vennie a Sára, a férfiaknak pedig az Izrael nevet. Attól kezdve a német hatóságok előtt Rosl szüleinek hivatalos neve Eduard Israel és Lina Sara lett.

Néhány hónappal később, 1938. november 9-10-én éjjel [5] a freiburgi zsinagóga, mint oly sok más hely Németországban, a nácik őrjöngésének esett áldozatul, porig égették. Még aznap éjjel 137 zsidó férfit tartóztattak le [Freiburgban], többüket brutálisan bántalmazták, majd börtönbe vetették. Ugyanaznap Lina levelet írt lányának, Roslnak, amelyben így számolt be az eseményekről:

"[...] A szerda estét és csütörtök reggelt nehéz szavakba önteni. [...] Borzalmas volt. A terror éjszakája [...] Hál'istennek mihozzánk nem törtek be. [...] Alig mertük kitenni a lábunkat. A bolt zárva van. Az anyagi helyzetünk siralmas [...]."

1939. január 26-án Franco csapatai bevonultak Barcelonába és miután elfoglalták a várost új rendszert vezettek be. Ettől a pillanattól kezdve a városban élő zsidó menekültekre egyre nagyobb nyomás nehezedett. Igyekeztek észrevétlenek maradni, miközben Franco, a

Gestapóval együttműködő rendőrsége folyamatosan megfigyelte őket. Sokukat, többségükben hontalanokat, letartóztatták és koncentrációs táborokba küldték. Ebben a rendkívül ellenséges légkörben történt, hogy Max Sontheimernek, Kurt apjának, a Lehmann gyárak barcelonai leányvállalatának, a Lemanos, S.A.-nak többségi tulajdonosának helyét az igazgató tanácsban átvette egy kisebbségi tulajdonos, mégpedig az a német Óscar Stettiner, aki az új rezsim támogatásával végül átvette a cég teljes irányítását. Május 11-én elfogadták a Gómez Jordana miniszter által aláírt új határátlépési törvényt, amely megakadályozta, hogy a zsidók engedély nélkül átlépjék a spanyol határt. 1939. augusztus 18-án Sontheimerék, annak tudatában, hogy mi várhat rájuk, és attól való félelmükben, hogy letartóztatják és átadják őket a Gestapónak, megkezdték a katolikus hitre való áttérést.

A második világháború: Családmentés

Dory Sontheimer:

Dory Sontheimer, Rosl Heilbrunner és Kurt Sontheimer lánya:

"Barcelona, 1940: Már nem volt háború [azaz polgárháború], de nem volt béke sem. Legalábbis Kurt és Rosl szívében nem, hiszen aggódtak a családjukért, és ez nyomasztó teher volt. Mindezek ellenére tovább küzdöttek újonnan indított vállalkozásukért is [La Casa Pitón]. Anyám már nem dolgozott a SEPU áruházaknál, így minden energiájával apámnak segített az irodában, mialatt ő Spanyolország-szerte területi képviselőket toborzott a vállalkozásukhoz."

1940. április 25-én aggodalomtól gyötörve és szorongva Németország mielőbbi elhagyására felett, Lina levelet írt Roslnak és Kurtnak arról, hogyan próbált sikertelenül vízumot szerezni:

"Beadtuk a vízumkérelmeket, de mindaddig el fogják utasítani, amíg nincs útlevelünk [...]. Annyi mindenben jár az eszem, kavarognak a fejemben a gondolatok, és tudom nektek sem lehet könnyű, de a legfontosabb mégis, hogy mind egészségesek maradjunk."

1940. október 23-án, azon a napon, amikor Franco Hendaye-ban találkozott Hitlerrel, az utolsó még Freiburgban élő zsidókat a délnyugat-franciaországi Gurs koncentrációs táborába deportálták. Négy napra rá, táviratban kapott először hírt Rosl és Kurt a családjukról; két nappal később pedig Lina már a 16-os barakkból írt levelet:

"Drága gyerekek!

Bizonyára megijesztett benneteket az a sürgöny, hiszen még nem is tudjátok, mennyire megváltozott minden. Október 23-án, néhány órán belül jött a parancs, hogy el kell hagynunk otthonainkat, el sem tudjátok képzelni, mit jelentett ez. Csupán a legszükségesebbeket vihettük magunkkal és a nagy felbolydulásban még azt sem sikerült összeszednünk. Szerda éjjel tíz órakor felpakoltak minket egy különvonatra, fogalmunk sem volt, hová visznek."

Mialatt szülei a szabadságot jelentő vízumért küzdöttek, Rosl igyekezett beolvadni Franco ultrakatolikus társadalmába: eltitkolta zsidóságát és elrejtette múltjának minden jelét, hogy semmivel se hívja fel magára a hatóságok figyelmét. Egy új, szigorúan katolikus világban élt, vasárnaponként misére járt. Valójában azonban kettős életet élt, házon kívül meghúzta magát és kerülte a feltűnést, mint tipikus katolikus nő, az otthon melegében azonban testtel-lélekkel a szülei szabadságáért küzdött, bármi áron.

Egy hónappal később, augusztus 15-én Lina újabb levelet írt Marseilles-ből:

"Drága Ros! Kedves Conrado (Kurt)! A fojtogató légkörben amely körülvesz, igyekszem néhány pillanatra elterelni a figyelmemet, hogy beszéljek veletek [...] Mit meg nem adnék, hogy veletek lehessenek! Az egyetlen vágyam az volt, hogy a gyermekeimmel lehessenek, de most úgy tűnik ez sem válhat valóra. Még ha tudnánk is spanyol vízumot szerezni, most már semmit sem tehetünk. A kancellár nem ad ki több nyomtatványt. Leírhatatlan a látvány, ahogy az embereket elviszik marhavagonokban [...]."

Dory Sontheimer, Rosl Heilbrunner és Kurt Sontheimer lánya:

"Néhány nappal később Linát és férjét átszállították a Camp des Milles-be [6]. Itt volt az a vasútállomás, ahonnan a vagonok ismeretlen úticél felé vitték őket."

1942. szeptember 7-én, több napnyi utazás után a zsúfolt vagonban, Eduard és Lina megérkezett az auschwitz-birkenai koncentrációs táborba. Ott gyilkolták meg őket. Rosl egy nappal korábban írta nekik azt a levelet, amit már soha sem olvashattak el:

"Drága Anyu és Apu!

Nem hallottunk felőletek a legutolsó, augusztus 30-i leveletek óta, és gondolhatjátok, mennyire aggódunk. Szeretném tudatni veletek, hogy Julius megkapta augusztus 3-ai

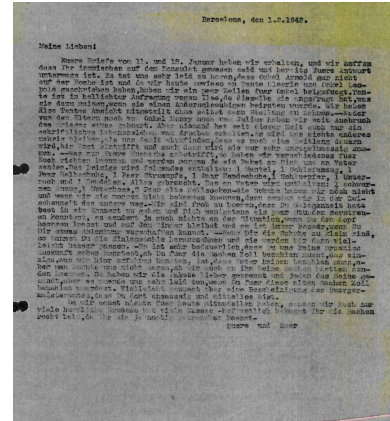
keltezésű leveleteket, és még azon a héten Washingtonba utazott, hogy újabb vízumot próbáljon intézni. Reméljük sikerrel jár, ebbe kell kapaszkodnunk. Beszéltünk valakivel, aki sokat tud ilyen ügyekről, és szerinte ha minden jól megy, hamarosan meglesz a vízumotok [...] Remélem, megkaptátok előző levelünket is. Mára ennyi."

Miközben semmi hírük sem volt Lináról és Eduardról, a fullasztó légkörben tartva attól, hogy Franco rendőrsége bármelyik pillanatban letartóztathatja őket, Sontheimerek 1943. november 10-én hivatalosan is megváltoztatták vezetéknevüket. Így lett a családnevük Sont. Végleg eltörölték múltjuk minden nyomát.

Élet a Franco rezsim alatt és a II. világháború után

Dory Sontheimer, Rosl Heilbrunner és Kurt Sontheimer lánya:

"Barcelonában születtem, a második világháború után. Boldog gyermek- és kamaszkori emlékeim vannak. Nagyon kicsi család volt a miénk, amit nehezen dolgoztam fel a nagycsaládos spanyol közegben. Ha megkérdeztem az okát, mindig ugyanazt a szűkszavú választ kaptam: „A többiek meghaltak a háborúban.” Semmi többet nem mondtak.

Rosl levele Linának. Hétfő, február 1. 1942

**Elsőáldozó Dory
Sontheimer, Rosl lánya.**

1954

kiváltképpen süteményeket, *marmorkuchent*, almás pitét stb. Az életnek mennie kellett tovább. Hogy is felejtethénk el a Costa Braván, Sant Feliu de Guixolsban, a Rambla Vidal-i lakásunkban töltött nyarainkat!

18 éves koromban a szüleim úgy érezték, ideje, hogy meséljenek nekem a család zsidó származásáról. Fel nem tudtam fogni, miért titkolóznak ennyire, vagy hogy miért tartanak attól, hogy valakinek elárulom. Megkértek, hogy senkinek se beszéljek róla, és én ezt tiszteletben tartottam.

Apámat szívroham vitte el 1984-ben. Anyám fizikailag és szellemileg is hanyatlani kezdett. Ekkor ébredtem rá, mekkora terhet kellett éveken át viselnie, egy fájdalmas történet terhét, amelyet nem tudott elengedni, és csak a férjével osztott meg. Élete utolsó éveiben egy sor agyvérzés érte, ezektől kómaközeli állapotba került, és felszínre törtek a múlt szellemei. Előjöttek a szenvedés emlékei, ahogy minden kontrollt elvesztett, amit a zsidó identitása fölött gyakorolt, és tárva-nyitva maradt a múltjához vezető ajtó. Emlékszem azokra a gyötrelmes pillanatokra, amikor az anyanyelvén kiáltozott: „Jön a Gestapo és elvisz minket!”

Anyám 2002-ben bekövetkezett halála után lezárt dobozokat találtam a ház padlásán, amelyeket korábban soha nem láttam. Mikor kinyitottam a dobozokat, azonnal rájöttem, hogy a hét láda tartalma közvetlenül kapcsolódik ahhoz a szörnyű teherhez, amit anyám

Az egyház és a Franco-rezsim minden vallási előírását betartottunk. Vasárnaponként és a főbb egyházi ünnepeken misére jártunk. Soha, de soha nem volt olyan érzésem, hogy rejtegetnénk valamit, viszont azt észrevettem, hogy otthon a legfontosabbak az emberi érték, az etika és az erkölcs voltak. Politikáról tilos volt beszélni. Ahogy teltek az évek, a vallási kötelezettségek apránként kikoptak.

Miközben a félelem és a tehetetlenség láthatatlan terhét cipelte, anyám továbbra is élte az életét, és minden erejével ragaszkodott új identitásához. Eljárt a barátaival, élvezte a szerdai bridzspartikat, az estéket a Palau de la Música és a Liceu színházakban, és az otthonában tartott összejöveteleket, ahol jó háziasszony módjára szerette szépen megteríteni az asztalt, német ételeket készített,

évekig cipelt.

Azóta sok mindent megértettem: hogy miért kérelmezte anno apám a családnevünk Sontheimerről Sontra változtatását – amit most visszavettem – és hogy anyám miért változtatta meg második családnevét Levy-ről Ley-re. Azt is értem, miért vont be mindent a félelem és hallgatás.

Sokat gondolkodom anyámra, hogy mekkora erővel nézett szembe az élettel, hogy képes volt túlélni; de mindenekelőtt arra gondolkodom, hogyan érezhette magát amiatt, hogy nem menthette meg a szüleit, ami olyan trauma volt amit tudom, hogy sosem hevert ki. Lenyűgöző örökséget és néhány egyedülálló tanulságot hagyott rám.

Köszönöm, Anyu. Nyugodj békében. SOHA TÖBBÉ!"

- [1] Sturmabteilung (SA) egy 1921-ben Adolf Hitler parancsára alapított félkatonai náci szervezet volt, amely döntő szerepet játszott a náci párt, az NSDAP felemelkedésében. Barna egyenruhája miatt az SA-t később "barna ingeseknek" is nevezték.
- [2] Az első jelentős jogszabály melynek célja a zsidó állampolgárok jogainak korlátozása volt „Törvény a hivatásos közzolgálat helyreállításáról” néven vált ismertté. Ez a közzolgálati törvény, amely 1933. április 7-én lépett életbe, tartalmazott egy Arierparagraph (árja paragrafus) elnevezésű részt is. Ez volt az első olyan jogszabály, amely eltiltotta a zsidókat (és sok esetben más, „nem árja” személyeket) egyes szervezetektől, foglalkozásoktól és kizárta őket a közélet más területeiről is. Az árjásítás, vagyis a zsidók vagyonának elkobzása és nem zsidóknak való átadása, valamint a zsidók gazdasági életből való erőszakos kiszorítása, általában két fázisban történt. Az első fázisban a lopást még a törvényesség látszatával leplezték, míg a második fázisban, a vagyont már nyíltan elkobozták.
- [3] 1935. szeptember 15-én a náci rezsim két új, faji törvényt hirdetett ki - a birodalmi állampolgársági törvényt, és a német vér és a német becsület védelméről szóló törvényt. Ez a két törvény együtt "nürnbergi törvények vagy nürnbergi faji törvények" néven vált ismertté, azért mert a németországi Nürnbergben tartott náci párti gyűlésen hirdették ki őket. A nürnbergi törvények teljesen megváltoztatták a németországi zsidók mindennapi életét az által, hogy a zsidókat jogilag megkülönböztették nem zsidó szomszédaiktól.
- [4] A Katalóniai Antifasiszta Milíciák Központi Bizottsága egy olyan közigazgatási szerv volt, amelyet 1936. július 21-én hozott létre Lluís Companys, a katalán kormány

elnöke, a Munkások Nemzeti Szövetsége (CNT) és az Ibériai Anarchista Szövetség (FAI) anarchoszindikalistáinak nyomására, akik az 1936. júliusi barcelonai katonai felkelés elleni munkásharcot vezették. Egyik fő küldetésük az volt, hogy végrehajtsák Katalónia gazdasági és társadalmi alapjainak szocialista átalakítását.

- [5] A kristályéjszaka, más néven novemberi pogromok (németül Novemberpogrome / Kristallnacht) központilag megtervezett és irányított, országos zsidóellenes erőszakhullám volt a náci Németországban 1938. november 9–10-én. Az akcióra ürügyként egy Franciaországban szolgáló német diplomata meggyilkolása szolgált. A zavargások során több tucat zsidót megöltek, zsinagógák és zsidó üzletek százait rombolták le, gyújtották fel, de a rendőrség nem avatkozott közbe. Nevét a betört kirakatokból szertehulló szilánkokról kapta.
- [6] A Camp des Milles koncentrációs tábort 1939 szeptemberében állították fel a náci, egy használaton kívüli cserépgyárban, Milles faluban, Aix-en-Provence-ban. 1942 augusztusában és szeptemberében zsidó férfiak, nők és gyermekek ezreinek deportálásával Auschwitz "előszobája" lett.